

De herintroductie van de otter in Nederland 2^e workshop

23 juni 2005, De Poort van Kleef, Utrecht

Lowie en Bram van Liere

Deelnemers:

Sprekers en genodigden:

Addy de Jongh (Stichting Otterstation Nederland), Sjaak Swart, Fayke Snitslaar (Science and Society Group), Jozef Keulartz (Filosofie en Praktijk, WUR en Duurzaamheid en Levensbeschouwing, KUN).

WEW: Bram van Liere, Lowie van Liere, Bart Nolet, Jeffrey Samuels, Bas van der Wal.

VZZ: Lowie van Liere, Bart Nolet, Theo Traas.

LNV, Directie Natuur: Rob Messelink.

Ver. tot Behoud van het Veluws hert: Rob van Baarle

Inleiding

De eerste workshop over de herintroductie van de otter werd gehouden in 2003, zie het verslag op de WEW website.

Destijds waren het leden van de WEW en de VZZ die elkaar voorlichting gaven vanuit hun disciplines over de herintroductie van de otter in Nederland. Bij de discussie kwam onder anderen naar voren dat 'men' in een volgende vergadering graag sprekers van buitenaf wilden horen, die als experts betrokken waren geweest bij die herintroductie, naast specialisten op dit gebied uit de filosofie, waarbij de naam van Jozef Keulartz werd genoemd.

Addy de Jongh gaf binnen enige uren na onze vraag, met stevige kritiek op het verslag van de vorige vergadering, aan dat hij graag een presentatie wilde houden en deelnemen aan de discussie.

Het spijt de organisatoren dat ze bij medewerkers van Alterra, die de monitoring na de herintroductie uitvoerden en hebben begeleid, niemand bereid hebben gevonden om hun bevindingen, in het bijzonder op het gebied van de ethiek van hun handelen, met ons te bespreken. Voor het werk van Alterra heeft de Dierexperimentele Commissie (DEC) een advies opgesteld. De directeur van Alterra wilde dat aan ons ter beschikking stellen, maar kon dat niet doen zonder toestemming van de opdrachtgever. Vanwege de korte tijd, die ons nog restte tot de vergadering zijn we daar niet aan toegekomen. Bart Nolet (lid van de betrokken DEC) gaf aan dat het 'wettelijk kader' ervan in het kort op neer komt dat degene,

die een dierproef wil uitvoeren de wettelijke verplichting heeft er voor te zorgen dat de aangeschafte dieren uit een 'diervriendelijke bron' worden verkregen. De exacte overwegingen van de DEC voor iedere dierproef zijn niet openbaar.

Jozef Keulartz wilde graag aanwezig zijn bij de discussie, maar gaf aan dat hij niet zo veel meer had toe te voegen aan de presentatie uit de vorige vergadering van Bram van Liere, waarbij onder meer ook zijn artikelen werden besproken, en gaf ons het advies om Sjaak Swart te vragen voor een presentatie, vanwege zijn in juni 2005 verschenen artikel: *Swart, J.A.A., 2005. Care for the Wild: An integrative view on wild and domesticated animals. Environmental Values 14, 251-263.* Ook Sjaak was direct bereid een bijdrage te leveren.

Na bestudering van het datumbriefje en overleg met de sprekers kozen we voor 23 juni 2005. Toch ook wel door een aantal enthousiaste toezeggingen. Echter, veel gebeurde blijkbaar in korte tijd, want we kregen veel afzeggingen vlak voor de vergadering. Door een gerichte actie via de WEW mailing list, en het plaatsen van de agenda op de VZZ website viel het toch nog wel mee. Velen melden zich af met goede redenen, en meldden ons dat ze bij een volgende vergadering graag aanwezig wilden zijn. Nou, ja, daar doen we het dan toch ook weer voor.

We plaatsen hier toch even de reactie van Bas van der Wal, die voorafgaand aan de vergadering enige twijfels uitte over het onderwerp en de filosofie daarachter: *'De bijeenkomst van afgelopen donderdag vond ik zeer geslaagd! Een klein, maar zeer select gezelschap. Het resultaat was een intense, interessante discussie, waarbij iedereen een bijdrage leverde. Naast "geestelijk rijker" ben ik ook nog wijzer geworden over de herintroductie van de otter. Volgende keer kom ik weer'.*

Als voorbereiding voor de vergadering hebben de we de deelnemers gewezen op het Alterra rapport:

Niewold, F.J.J., D.R. Lammertsma, H.A.H. Jansman en A.T. Kuiters, 2003. De otter terug in Nederland. Alterra-rapport 852.

<http://www.alterra.wur.nl/Internet////Modules/pub/PDFFiles/Alterrarapporten/AlterraRapport852.pdf>

Een gedegen rapport waarin vrijwel alle facetten die te maken hebben met de herintroductie van de otter in Nederland aan de orde komen. Echter, een rapport waar je stevig in moet spitten om iets van ethiek of ethisch handelen te vinden, behalve dan de min of meer bedekte kritiek op het voortraject (de vangst van otters), mede ingegeven door het advies van de DEC die Alterra wees op de verantwoordelijkheid voor de herkomst van de dieren.

In de week van de vergadering kwam de nieuwste Lutra uit (het Journal van de VZZ), met twee relevante artikelen, die hebben we direct doorgestuurd naar de deelnemers:

Broekhuizen, Sim, Hugh Jansman & Gerald J.D.M. Müskens, 2005. Morula's van een otter (Lutra lutra): een toevallige waarneming. Lutra 47,123-126.

Een vrouwelijke otter (uitgezet in 2002, afkomstig uit een opvangcentrum in Tsjechië) werd in juni 2004 doodgereden. Spraint onderzoek in de winter van 2004/2005 wees uit dat de doodgereden otter samen met een mannetjesotter uit Wit Rusland twee nakomelingen hadden gekregen. Op het moment van overlijden van de moeder waren ze ongeveer zeven maanden oud, vermoedelijk al onafhankelijk van de moeder. Uit morula-onderzoek bleek dat de, helaas doodgereden, otter weer zwanger was.

Hof, Pieter van 't & Frank van Langevelde, 2005. Reintroduction of the otter (Lutra lutra) in the Netherlands meets international guidelines. Lutra 47, 127-132.

De titel van het artikel suggereert meer dan de inhoud. Allereerst melden de auteurs zelf dat de otter toch niet de 'keystone species' is, die de IUCN voor ogen heeft. 'Captured wild animals of two years or more should not be released'; toch nog maar eens het rapport van Niewold *et al.* 2002 nakijken! Auteurs komen m.b.t wildvang en gefokte otters tot een andere conclusie dan in het haalbaarheidsrapport (p. 63, referentie, zie onder het abstract van Addy de Jongh). Iemand moet het fout doen, maar auteurs zien een viertal andere geciteerde publicaties toch even over het hoofd. En dan: 'With the release of previously captured individuals the project did not fully follow the suggestions of the IUCN guidelines'. In de conclusie: 'The majority of the IUCN reintroduction criteria appear to have been followed', onderstreping door ons. Onder verwijzing naar een artikel van de SON uit 1998 wordt de waterkwaliteitsverbetering gemeld. Jammer dat geen rekening gehouden is met de risicoanalyses van RIZA en RIVM. Onze voorzichtige conclusie is dat de titel niet helemaal klopt met de inhoud van het artikel, en dat de auteur hun huiswerk onvolledig hebben gedaan.

Workshop

De workshop van 23 juni 2005 bestond uit een tweetal gedegen en zeer enthousiast gepresenteerde lezingen, waarvan je een kort abstract aantreft en een beknopte weergave van de zeer geanimeerde, maar voor de verslagleggers toch ook wel chaotische discussie.

Ethiek en otters

Addy de Jongh, Stichting Otterstation Nederland

Na een jarenlange harmonieuze voorbereiding was het in 2002 eindelijk zover. De otter kon terug keren in Nederland. In 2002 kwam echter de eerste felle oppositie tegen de herintroductie naar voren. Deze werd geïnitieerd door de voormalig directeur van het Duitse Otterstation, Claus Reuther. Reuther beweerde dat de otter op eigen kracht aan het terug keren was en dat herintroductie in Nederland helemaal niet nodig is. Op ongenueerde wijze sprongen een aantal journalisten daar bovenop en kreeg het prille project flinke klappen te verduren. Toen er bij de vangst van otters in Wit-Rusland en Letland ook nog eens otters dood gingen doordat er een verkeerd verdovingsmiddel was verstrekt, kreeg het project nog meer kritiek te verduren. Verschillende media suggereerden dat er niet goed was omgesprongen met de otters en het project in het algemeen. Uit allerlei hoeken en gaten zwelde de kritiek aan. Hierbij stonden evenwel de beste stuurlieders aan wal. In deze lezing zal nader toegelicht worden dat er wel degelijk sprake is geweest van een gedegen voorbereiding van het project en een professionele aanpak van de mensen die er voor gezorgd hebben dat er otters geleverd konden worden. In de voorbereiding en tijdens de uitvoering is er nadrukkelijk rekening gehouden met de ethische kanten van de herintroductie en de omgang met de dieren. In 1997 werd er in opdracht van het Ministerie van LNV reeds een haalbaarheidsonderzoek (in 5 delen te downloaden van <http://www.otter.to/archief.html>) uitgevoerd naar de herintroductie van de otter, waarbij deze aspecten zwaar hebben gewogen. Herintroductie is een algemeen aanvaard middel om er voor te zorgen dat een soort weer kan terugkeren in gebieden waar deze is uitgestorven.

Een belangrijk onderdeel van dit onderzoek was na te gaan of de oorzaken van het uitsterven inmiddels waren weg genomen.

Doordat het gedurende de uitvoering van het project door de projectleiding niet zo nauw genomen werd met de omgangsvormen jegens de partners binnen het project, begon het project van binnenuit af te brokkelen. Het onderzoeksrapport uit 1997 (nota bene door LNV gesubsidieerd) werd helaas niet serieus genomen en de aanbevelingen daaruit werden niet opgevolgd. Er ontbrak een deskundig en goed management. Binnen het project was het voor de projectleiding belangrijker geworden om een van de kritische partijen aan de kant te schuiven dan zich te richten op het project zelf. Nu men de beslissing heeft genomen om geen otters meer te gaan vangen, wil men zich gaan richten op het fokken van otters om toch nog aan dieren te kunnen komen. In schril contrast staat hiermee dat het Ministerie van LNV in 1999 de bijdrage aan een goed lopend fokprogramma van het voormalige Otterpark heeft stop gezet.

Zorg om wild

J.A.A. Swart (Science and Society Group, RUG)

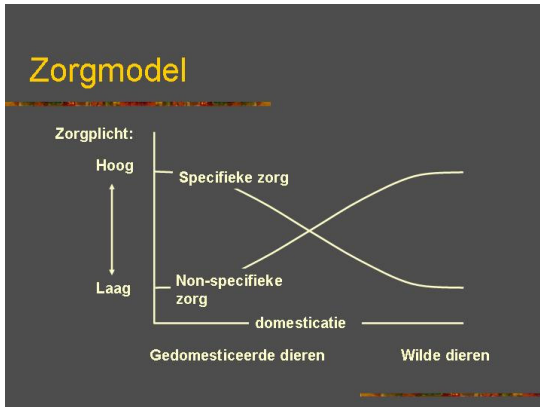
Er kan geen twijfel over bestaan dat dieren in onze samenleving tot de morele kring van betrokkenen zijn gaan behoren. Dierenwelzijn (van zowel wilde als gedomesticeerde dieren) is een onderwerp van wetgeving en er is een discussie gaande over de vraag of dierenrechten in de grondwet zouden moeten worden opgenomen. Ook ecosystemen zijn in toenemende mate een object van morele zorg. Met name wordt aan ongerepte natuurlijk ecosystemen – die in onze contreien steeds zeldzamer worden –

een hoge intrinsieke waarde toegekend. De zorg voor dieren en voor ecosystemen kan echter botsen. Dieren behoren tot ecosystemen en het beheer en de zorg hiervan kan op gespannen voet staan met de zorg voor dieren. Daarbij komen vaak twee radicaal verschillende standpunten naar voren. Dierethici benadrukken dat dieren kunnen lijden, een ‘subject of life’ zijn of een ‘goed’ in zichzelf hebben. Zij kunnen daarom recht doen gelden op morele zorg. Immers, door deze vermogens verschillen zij in morele zin niet fundamenteel van mensen. Ecosystemen ontberen deze eigenschappen en zouden daarom geen bovenschikkende morele entiteit zijn. Eco-ethici benadrukken de intrinsieke (maar soms ook de instrumentele) waarde van ecosystemen. Wilde dieren zijn onderdeel van een ecosysteem en daarom ook moreel gezien ondergeschikt aan het welvaren van het ecosysteem. Deze verschillende inzichten kunnen convergeren maar er zijn ook talloze praktische voorbeelden bekend waarin zij fundamenteel botsen zoals uit de discussies over de herintroductie van grazers, zeehondenopvang, en de jacht blijkt.

In de verstedelijkende cultuur van bijvoorbeeld Nederland groeit zowel de status van dieren als die van natuurlijke ecosystemen. Het overbruggen van de tegenstellingen is daarom belangrijk. Ik zal drie pogingen bespreken waarin getracht wordt een brug te slaan tussen de beide posities: het model van concentrische cirkels van Calligott, het concentrische cirkelmodel van Wenz, en het model van potentiële wildheid van Keulartz cs. Deze modellen hebben alle hun sterke kanten maar vertonen ook een aantal zwakke plekken. Als alternatief stel ik het model van specifieke en non-specifieke zorg voor dat geënt is op de zorgethiek en waarin elementen van de andere modellen terug te vinden zijn. Uitgangspunt van mijn model is de zorg voor de relaties van het dier met zijn omgeving waarvan het afhankelijk is. Die omgeving varieert van de menselijke samenleving waarin bijvoorbeeld het gezelschapsdier zijn plaats heeft tot het ongerepte en wellicht ontoegankelijke ecosysteem waarin het wilde dier leeft. De zorg die we aan deze relaties besteden, kan worden onderscheiden in specifieke, op het individuele dier gerichte, zorg en non-

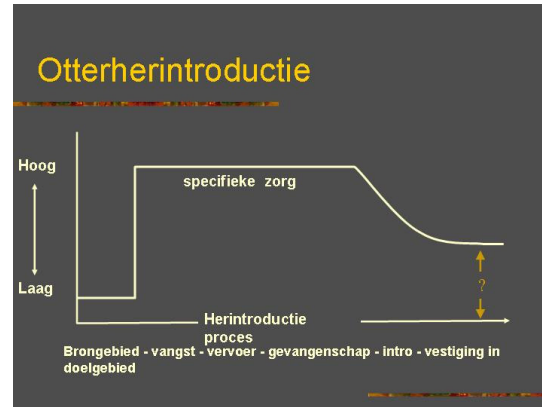
specifieke, op de omgevingscondities van het dier gerichte, zorg. Niet de intensiteit van de zorg maar de aard van zorg verschilt bij gedomesticeerde en wilde dieren. Daarbij moet rekening worden gehouden met het gegeven dat wildheid en gedomesticeerd zijn, en wildernis en cultuur geen scherp afgegrensde maar graduele concepten zijn. Op basis van het hier geïntroduceerde zorgmodel zal de introductie van de otter als casus worden besproken.

Om het verslag duidelijker te maken voor niet deelnemers volgt hieronder het zorgmodel dat Sjaak Swart presenteerde, voor het algemene geval van gedomesticeerde dieren en wilde dieren, en het zorgmodel zoals dat voor de otter is gegaan.

Non-specifieke zorg is dat wilde dieren eigenlijk vrij worden gelaten en dat hun 'wildheid' wordt gerespecteerd.

© J.A.A. Swart, Science and Society Group, RUG.

Bij de otter is de verandering in specifieke zorg gewijzigd, doordat de otter is gevangen voor de herintroductie. Na herintroductie wordt de specifieke zorg weer verminderd.

© J.A.A. Swart, Science and Society Group, RUG.

Rob van Baarle merkt op dat op basis van de Gezondheidswet specifieke zorg bij herintroductie of introductie altijd nodig hoort te blijven.

Discussie

Kanttekeningen

Met betrekking tot de verdere discussie meent Lowie van Liere dat we ons moeten beperken tot het ethisch en ecologisch handelen. Hij betreurt het dat op het management niveau conflicten zijn ontstaan, maar daarvoor zijn andere gremia om daarover te spreken en dat op te lossen. Terecht merkt Rob van Baarle op dat we er niet omheen kunnen ook het management ter discussie stellen, wanneer we willen weten: Hoe gaat het nu verder?

Wij willen hier niet de discussie beschrijven, omdat niet alle betrokken partners aanwezig waren. Echter, de aanwezigen kwamen tot de conclusie dat het zeer de moeite waard is (en nodig!) om alle betrokken partijen weer om de tafel te krijgen, zodat het herintroductieproject toch de zekerheid van een kans van slagen gaat krijgen. In een latere, kleinere en niet plenaire discussie, stelde Bram van Liere een onafhankelijke bemiddelaar voor. Ook de tegenstanders van de herintroductie (zie 'voting by feet' in de eerste vergadering) zijn het met de aanwezigen eens dat de nu eenmaal gestarte herintroductie optimaal voortgezet zou moeten worden.

Concluderend: De vergadering roept betrokken partijen nadrukkelijk op om de tafel te gaan zitten, en met de hulp van een onafhankelijk mediator, het proces van de herintroductie met voort te zetten. Daarbij is een volledige openheid van zaken noodzakelijk. De reeds uitgezette otters, met hun nakomelingen, verdienen dat!

Er vond verder een uitgebreide geanimeerde discussie plaats over de verschillende aspecten van het zorgmodel, en hoe dat bij de herintroductie van de otter in Nederland een rol had kunnen spelen. We laten het voor het verslag bij de belangrijkste discussiepunten

Daarbij is gesproken over het nemen van de beslissing om de otter uit te zetten. Welke argumenten, en vooral welke ethische argumenten hebben daarbij een rol gespeeld. Het komt er eigenlijk op neer dat er meer voorstemmers dan tegenstemmers waren; een antropocentrische beslissing, waarbij de aaibaarheid en het ambassadeurschap voor het zoete water een cruciale rol hebben gespeeld. Daarnaast speelden een belangrijke rol de protocollen van de IUCN, en de wens om te herstellen hoe het geweest was. De herintroductie van de otter en de bever hadden als nevensdoel ook aandacht te krijgen voor het watersysteem, om zo meer aandacht en geld te krijgen voor de verbetering van het systeem. Ook de wens voor een 'echte' complete natuur speelde een rol. De herintroductie van de otter zelf levert het watersysteem geen verbetering op (zie verslag eerste vergadering).

Bas van der Wal vond dat herintroductie zoals nu gebeurt een elitaire bezigheid is, waarbij met wensen van bevolking nauwelijks rekening wordt gehouden, de terugkeer van de aalscholver zou zeker geen wens van de bevolking geweest zijn. Ook bij de herintroductie moest ook de otter 'omgeschoold' worden tot een aaibaar diertje (Johan Oppewal, 1994. De ambassadeur van het zoetwatermilieu, een verhaal over de visotter en zijn woordvoerders. Kennis en methode 2-3; en vorig verslag).

Bart Nolet wijst op de extra bescherming, die 'grote' dieren nodig hebben. Wanneer er meer mensen in een gebied komen verdwijnen eerst de grote soorten, dat speelt ook bij de herintroductie en de keuze voor het te herintroduceerde dier een rol.

Het vooronderzoek heeft zich eigenlijk voornamelijk gericht op het gezond en fit houden van de dieren na de vangst en herintroductie. Ethische aspecten naar het waarom kwamen weliswaar in de discussie naar voren, maar werden niet gerapporteerd, en hebben bij de besluitvorming geen rol gespeeld (zie boven). Theo Traas stelt voor dat er bij voorafgaand aan een herintroductie een visie neergelegd zou moeten worden, waarbij ethische aspecten, bijvoorbeeld door gebruik te maken van het zorgmodel van Sjaak Swart, een belangrijke rol moeten spelen.

Concluderend: De vergadering roept betrokken bij herintroducties op om voorafgaand aan het project bijvoorbeeld op basis van het gepresenteerde zorgmodel een visie te ontwikkelen over de ethische aspecten van wel of niet herintroduceren, en het niet alleen te laten bij een haalbaarheidsstudie, met als doel de overleving te garanderen na herintroductie en het project te laten slagen.